

FERDINAND VRÁBEL

Sarajevský atentát a zákulisie medzinárodnej politiky

In addition to profound economic and political reasons, there were a number of immediate events preceding the First World War, which acted like a trigger; one of such momentous events was the assassination of the Austro-Hungarian heir to the throne Archduke Franz Ferdinand d'Este and his wife Sophie Chotek, Duchess of Hohenberg. Even a hundred years later, many of the details of the murder are still shrouded in mystery; surrounded by various rumors and allegations, the assassination is still a vivid theme that keeps intriguing historiography. One of the theories associated with the tragic Sarajevo events of June 28, 1914, is the role of Russian counterintelligence in the assassination. A new light on the role of Russia, or, more precisely, on its involvement in the killings, has been shed by new Russian historiography in a number of studies, which drew on the previously little-known Serbian and Russian sources. Nearly three years following the Sarajevo assassination, a trial was held in Thessaloniki, the then headquarters of the Serbian Army, with members of the clandestine organization „Unification or Death“, which ended with the conviction and execution of three of the defendants. Even though the original grounds for the trial were to investigate alleged preparations for the assassination of Prince Alexander in 1916, legal materials partly illuminate the events of Sarajevo in June 1914 and also refer to the alleged involvement of the Russian counterintelligence.

Key words: Sarajevo; assassination; Unification or Death; Dimitrijević; Thessaloniki; trial

Začiatok „krátkeho“ 20. storočia bol odštartovaný vraždami v Sarajeve 28. júna 1914. Atentát poslužil – pre Nemecko a Rakúsko-Uhorsko – ako vítaná zámienka na rozpútanie vojny, ktorá mala pre Európu aj celý svet katastrofálne dôsledky. Bola to „prakatastrofa“ – Urkatastrophe, z ktorej vznikli neskôr dva totalitné režimy s desiatkami miliónov obetí. Súčasne to však bolo obdobie, keď sa rodili zásadné politické zmeny – zánik mnohonárodnostných ríš a vznik národných štátov (aj s národnostnými menšinami), medzi ktorými malo pre Slovákov a Čechov najväčší význam Československo. Na sarajevský atentát vrhlo dodatočne čiastočné svetlo (po-hnútky, iniciátorov a hlavných vinníkov sa nepodarilo ani po sto rokoch dostatočne preukázať) to, čo sa udialo o dva a pol roka neskôr v Solúne – politický proces s D. Dimitrijevičom a jeho druhmi.

V dňoch 20. marca – 9. júna 1917 súdili v Solúne, kde bol vtedy Hlavný štáb srbskej armády bojujúcej na macedónskom fronte¹ príslušníkov tajnej srbskej organizácie *Zjednotenie alebo*

¹ Po sérii porážok v októbri a novembri 1915 sa srbská armáda vydala na ťažký ústup cez albánske hory k moru. Len necelým 100 000 srbským vojakom a niekoľkým tisícom českých a slovenských zajatcov sa podarilo dostať k moru, kde ich spojenci nalodili a previezli na ostrov Korfu. Tam sa po čase znovu sformovali a zapojili do bojov na macedónskom fronte.

smrt', známej aj pod názvom „Čierna ruka“, ktorej členovia stáli – spolu s členmi organizácie *Mladá Bosna* – za atentátom na rakúsko-uhorského následníka trónu Františka Ferdinanda d'Este a jeho manželku Žofiu Chotkovú, vojvodkyňu z Hohenbergu. Proces sa konal z dôvodu obvinenia plukovníka generálneho štábu Dragutina Dimitrijeviča (Apisa), ktorého zatkli 28. decembra 1916,² z prípravy atentátu na srbského následníka trónu, princa-regenta Alexandra Karadjordjeviča. Atentát sa mal údajne odohrať pri Ostrove 11. septembra 1916 o 17.00 hodine, keď sa Alexander vracal z frontu. Hoci sa Dimitrijevičovi žiadna účasť na pokuse o atentát nedokázala, jeho spoločník Rade Malobabić ho po mučení srbskou políciou z účasti na jeho prípravách obvinil. Na konci zinscenovaného súdneho konania boli prísne rozsudky a následná poprava troch obvinených: Dimitrijeviča, majora delostrelectva Ljubomira Vuloviča³ a rakúsko-uhorského občana, ktorý sa ako dobrovoľník prihlásil do srbskej armády, Rade Malobabića.⁴ Spolu s nimi 5. júna odsúdili ešte Milovana Milovanoviča, Radoje Lazića, Čedomira Popovića, Kostu Tucakovića, Velimira Vemića a Bogdana Radenkovića. Vyšší vojenský súd čiastočne rozsudky zmenil a regent Alexander niektorých odsúdených omilostil.⁵

Veľké podozrenie a najrôznejšie dohady u súčasníkov vyvolávali okolnosti procesu, ktorý prebiehal tajne za zatvorenými dverami bez prístupu verejnosti. Na súde sa neviedli stenografické záznamy, rozhodnutia sa neprijímali v dôsledku argumentov a protiargumentov obžaloby a obhajoby, ale pod priamym nátlakom srbského vedenia.⁶ Tieto okolnosti viedli už súčasníkov a aj prvých historikov, politikov a publicistov, ktorí sa solúnskym procesom zaoberali, k podozreniam, že išlo o zmanipulovaný proces, pri ktorom boli porušené všetky zásady objektívneho súdneho konania. Preto sa už v prvej polovici 20. rokov objavili prvé požiadavky na jeho revíziu. Napríklad Robert William Seton-Watson už v roku 1925 a znovu v roku 1930 napísal, že „solúnska aféra (tak jako sarajevská vražda, s níž ji spojuje neblahá postava ‚Apisova‘) zůstanou navždycky skvrnou na jihoslovanském sjednocovacím hnutí“.⁷

V roku 1918 sa časť materiálov zo súdneho procesu dostala na verejnosť v publikácii *Tajná zločinecká organizácia*, ale čoskoro ju vojenská cenzúra zakázala. Z časti dokumentov zo solúnskeho procesu boli niektoré pasáže vyňaté a najvýznamnejšiu písomnosť, *Tajnú správu*, odovzdali regentovi Alexandrovi, ktorý ju mal vo svojom trezore až do svojho zavraždenia v ok-

² Plukovník srbského generálneho štábu Dragutin Dimitrijević (1877 – 1917) bol v roku 1903 jedným zo strojcov atentátu na kráľa Alexandra Obrenovića a jeho manželku Dragu. Ako uvádza Ottův slovník naučný, „jeho nezkrotný temperament vedl ho 1911 k osnování tajné organisace, ‚Ujedinjenje ili Smrt‘. Za světové války, v níž byl náměstkem náčelníka štábu III. armády, se ocitl v podezření, že zosnoval atentát na vladaře Aleksandra (1916)“. In: Ottův slovník naučný nové doby. *Dodatky k velikému Ottovu slovníku naučnému, II/1*. Praha : J. Otto, 1932, s. 121. Organizácia, ktorú premenovali Rakúšaniam na Čiernu ruku, vznikla vlastne ako protest proti oficiálnej politike srbskej vlády, ktorá odmietla podporovať terorizmus v Macedónsku, patriace vtedy ešte pod tureckú zvrchovanosť. Tamže, I/2, Praha : J. Otto, 1931, s. 1031.

³ Ljubomir Vulović (1876 – 1917), major delostrelectva. Súdili ho spolu s Dimitrijevičom a Malobabićom a popravili ho pri Solúne 26. júna 1917.

⁴ Rade Malobabić (1881 – 1917), vo vlastizradnom procese v Záhrebe ho v roku 1909 odsúdili na 5 rokov väzenia, ale už v roku 1910 sa dostal na slobodu. V roku 1911 ho pre Dimitrijeviča naverboval major Dimitrij Pavlović. Súdili ho spolu s Dimitrijevičom a Vulovičom a spolu s nimi aj popravili pri Solúne 26. júna 1917.

⁵ DEDIJER, V.: *Sarajevo 1914*. Bratislava : Epoque, 1969, s. 492 – 493.

⁶ PISAREV, J. A.: Rossijskaja kontrarozvedka i tajnaja serbskaja organizacija „Čornaja ruka“. In: *Novaja i novejšaja istorija*, 1993, č. 1, s. 23 – 35, 24.

⁷ SETON-WATSON, R. W.: Sarajevo. Studie o vzniku Veliké války. In: *Z války a revoluce. Sbirka pamětí, studií a dokumentů, svazek druhý* (red. Jaroslav Werstadt). Praha : Melantrich, 1930, s. 13, 154, 157. O sarajevskom atentáte celkovo pozri VRÁBEL, F.: *Sarajevský atentát. Následnický pár a Slovensko*. Bratislava : Marenčin PT, 2014.

tóbri 1934 v Marseille. Potom sa dokument dostal do Štátneho archívu Kráľovstva Juhoslávia, odkiaľ ho v roku 1941, spolu s inými archiváliami, vyviezli do Nemecka nacistickí okupanti. Materiál sa vrátil do Juhoslávie po skončení druhej svetovej vojny a prvýkrát ho publikovali v roku 1953 po revízii solúnskeho procesu s Dimitrijevičom a spol. Najvyšším súdom Srbskej republiky. Z podnetu vtedajšieho juhoslovanského ministra vnútra Alexandra Rankoviča⁸ došlo vtedy k revízii solúnskeho súdneho konania, v rámci ktorej Dimitrijeviča a jeho druhov rehabilitovali.⁹ Dimitrijevič až do konca tvrdil, že je nevinný a že neusiloval o život regenta Alexandra I., naopak, on ho dostal „hore“. Alexander bol totiž až druhým synom kráľa Petra I., prvým bol Djordje, ktorý mal byť regentom, ale vplyvom Dimitrijeviča ho kráľ Peter I. odsunul na vedľajšiu koľaj a regentom sa stal jeho druhorodený syn Alexander.¹⁰

To, že v Solúne popravili hrdinov srbskej armády a surový spôsob, akým ich zbavili života a ako naložili s ich telami, vyvolalo v celej Európe pobúrenie. Ostatne, obvineniu, že pripravovali atentát na princa-regenta Alexandra, väčšina súčasníkov neverila a považovala to za vykonštruované účelové tvrdenie bez dôkazov. Podľa svedkov popravy odsúdení stáli pred vykopanými hrobmi asi hodinu, počas ktorej im čítali rozsudky, potom každého vsotili do jamy a tam ich popravili individuálne pred zrakmi ich druhov, pričom ich usmrtili dodatočnými ranami, do Dimitrijeviča museli po poprave strieľať dodatočne až trikrát. Telá popravených nepochovali, ale nechali ich napospas dravej zveri... Regent Alexander sa údajne vyjadril: *Psom psia smrt'*. Súčasníci to však označili za „balkánske barbarstvo“ a chápali to ako zúčtovanie s opozíciou. Skutočne, keď nasledovalo prepúšťanie ďalších dôstojníkov z armády, hoci vojna ešte bola v plnom prúde a srbské územie okupovali Ústredné mocnosti.¹¹ Podobne to uzavrel aj Najvyšší súd Srbska po revízii procesu v roku 1953 s tým, že išlo o mocenský boj v srbskom vedení.

Regent Alexander a srbský premiér Nikola Pašić¹² odmietli odsúdeným udeliť milosť a zbavili sa tak predovšetkým svojho hlavného konkurenta Dimitrijeviča, považovaného za srbského „nekorunovaného kráľa“. Alexander si po procese vyslúžil prezývku „malý cár“ a Pašića dokonca začali považovať za Judáša, ktorý obetoval svojho dlhoročného najbližšieho spolupracovníka. Pašić sa neskôr vyjadril, že Dimitrijeviča bolo potrebné odstrániť preto, lebo bol na čele štátneho prevratu v roku 1903, pripravoval údajne štátny prevrat v roku 1913 a v roku 1917 bol pripravený podpísať separátny mier s Rakúsko-Uhorskom. Najmä v poslednom bode ide zrejme len o dodatočnú Pašićovu konštrukciu, keď Dimitrijevič v roku 1916 (zatkli ho koncom decembra 1916) nemal ani zďaleka také postavenie, aby v mene Srbska mohol podpisovať nejaký separátny mier s monarchiou. Ostatne, zatiaľ čo o pokusoch Pašića viesť separátne rokovania

⁸ Generálplukovník Alexander Ranković (1909 – 1983), juhoslovanský politik srbského pôvodu, zastával rôzne štátne a stranícke funkcie, v rokoch 1946 – 1953 bol ministrom vnútra. V roku 1966 ho zbavili funkcie a vylúčili zo Zväzu komunistov Juhoslávie.

⁹ ŽIVANOVIĆ, M.: *Solunski proces 1917*. Beograd 1955; McKENZIE, D.: *Apis. The Congenial Conspirator. The Life of Colonel Dragutin T. Dimitrijevič*. New York : Columbia University Press, 1989, ISBN 0-88033-162-3; MAKAROV, I.: *Výstrelý v Sarajevo. Kto načal Boľšuju vojnu?* Moskva : Algoritm, 2014, s. 99, 121, ISBN 978-5-443-0879-6.

¹⁰ Dimitrijevič údajne pripravoval Djordjeho otrávenie. Podľa Dedijera však Djordjeho odsunuli do pozadia nie na základe Dimitrijevičových intríg, ale po tom, ako zomrel Djordjeho sluha Kolaković, ktorého údajne Djordje kopol do brucha. Djordje sám poslal potom srbskému premiérovi Stojanovi Novakovičovi 25. marca 1909 list, v ktorom sa zriekol svojich práv na trón. DEDIJER, ref. 5 s. 471.

¹¹ V prvej vlne čistiek podľa hlásenia srbského ministra vojny B. Terzića premiérovi Pašićovi, č. 9021 z 1. augusta 1917, prepustili zo srbskej armády 47 dôstojníkov a neskôr ešte ďalších 104. PISAREV, ref. 6, s. 35.

¹² Nikola Pašić (1845 – 1926), srbský politik, viacnásobný premiér.

s Nemeckom a Rakúsko-Uhorskom sú dokumenty, o podobnej iniciatíve Dimitrijeviča sa žiadne doklady doteraz nenašli.¹³ K motívom zorganizovať proces s Dimitrijevičom a jeho spoločníkmi mohlo patriť aj to, že práve regent Alexander a premiér Pašić sa usilovali o separátny mier s Rakúsko-Uhorskom a Nemeckom a chceli dokázať, že oni za sarajevský atentát neniesli žiadnu zodpovednosť.¹⁴

V rámci srbských pomerov neboli ani rozsudky, ani spôsob popravy ničím neobvyklým. Pokiaľ ide o 19. storočie, to sa na celom Balkáne vyznačovalo násilím v rozličných formách. Vražda v mene poriadku sa stala aj v Srbsku základným prostriedkom, ktorým už knieža Miloš Obrenović v roku 1817 začal svoju cestu za absolútnou samovládou.¹⁵ A takto to pokračovalo aj v 20. storočí. Zmena na srbskom tróne v roku 1903 priniesla aj zmenu v zahraničnopolitickej orientácii krajiny. Zatiaľ čo Obrenovićovci sa usilovali o dobré vzťahy s Rakúsko-Uhorskom, kráľ Peter I. Karadjordjević sa začal orientovať na Rusko a počítal s jeho politickou aj vojenskou podporou.

V rámci prípravy a priebehu solúnskeho procesu sa vyšetrovatelia zaujímali aj o informácie o činnosti Dimitrijeviča pred vypuknutím vojny, o pôsobení členov organizácie *Čierna ruka* a o podrobnosti o sarajevskom atentáte. Historické bádanie už dostatočne preskúmalo pozadie atentátu a doložilo aj dokumentmi účasť osôb, ktoré boli jeho priamymi organizátormi – Dimitrijeviča, Vulovića, Tankosića a ďalších. Zatiaľ však nebolo jednoznačne potvrdené to, či ruský vyslanec v Belehrade Nikolaj Henrichovič Hartvig vedel o tom, čo sa chystá, a či o tom vedela aj srbská vláda. Niektoré nové publikované dokumenty z ruských i srbských archívov čiastočne osvetľujú aj túto okolnosť sarajevských vražd.

Sarajevský atentát a ruská kontrarozviedka

Srbská vláda tajila pred verejnosťou okolnosti okolo súdneho procesu v Solúne a Pašić už na druhý deň po vykonaní rozsudku uviedol, že vláda nepovažuje za možné oboznámiť verejnosť s bližšími podrobnosťami, ktoré viedli k rozsudkom smrti. Takýto postup umožnilo aj to, že počas prvých rokov vojny – v rokoch 1914 a 1915 –, ale aj neskôr a vlastne až do súčasnosti sa Srbsko (neskôr Juhoslávia a dnes zase Srbsko) muselo brániť aj proti obvineniam, že stálo v pozadí atentátu a niektoré podrobnosti boli predmetom prísneho utajenia.¹⁶ Táto okolnosť však viedla k tomu, že sa okolo sarajevského atentátu vyrojilo mnoho rôznych hypotéz, fálošných tvrdení a klamstiev. Mlčanie Pašića a ďalších juhoslovanských predstaviteľov a to, že na obvinenia, akoby srbská vláda vedela o pripravovanom atentáte v Sarajeve, nereagovali, podľa mnohých poškodzovalo tak ich povesť, ako aj povesť Juhoslávie. Napriek rozsiahlym propagandistickým kampaniam rakúskej, maďarskej a nemeckej tlače sa dodnes ničím nepotvrdilo, že srbská vláda

¹³ DEDIJER, ref. 5, s. 524 – 525.

¹⁴ DEDIJER, ref. 5, s. 490.

¹⁵ JOVANOVIĆ, V.: *Tajna policija Kneževine Srbije*. Beograd 2012, s. 157.

¹⁶ O atentáte je obrovská literatúra. Za najpodrobnejšie spracovanie sa považuje kniha Vladimira Dedijera *Sarajevo 1914*, ktorá vyšla aj po slovensky v roku 1969, ref. 5. Jej tretie doplnené vydanie v srbskom jazyku vyšlo k 100. výročiu sarajevského atentátu (Beograd : Knjige Obradović 2014, 1148 strán, ISBN 978-86-84441-22-7). Pohľad sovietskeho historika je zhrnutý v štúdií PISAREV, J. A.: Sarajevskoje ubijstvo 28 ijuña 1914 goda. In: *Novaja i novejšaja istorija*, 1970, č. 5, s. 49 – 66. Predtým N. P. POLETIKA vo svojej knihe *Sarajevskoje ubijstvo*, Leningrad 1931, reprodukuje voľný alebo prekrútený preklad srbských dokumentov.

bola zapojená do organizovania atentátu, ani to, že by mala nejaké podrobné informácie o ňom. Z tohto hľadiska bolo vážnou politickou, taktickou aj psychologickou chybou, že srbský premiér Pašić a jeho vláda dlho mlčali, a to nielen v rokoch 1914 – 1918, ale dokonca aj v dvadsiatych rokoch, keď sa objavili rôzne nepodložené tvrdenia aj z radov niektorých bývalých srbských politikov (Ljuba Jovanović). Svojho času to už výstižne charakterizoval Robert Seton-Watson, keď napísal, že „*zdá se, že není podobného příkladu v dějinách vlády, která byvši obžalována z těžkých zločinů, tvrdošíjně mlčí po jedenáct let přes všechny výzvy přátel i nepřátel a prostě dává šňupku veřejnému mínění vzdělaného světa*“.¹⁷ Pašić sa obmedzil len na vyhlásenie pred členmi svojej politickej strany, že ak Jovanović tvrdí, že vláda o prípravách atentátu vedela, tak klame. A to bolo z hľadiska medzinárodnej verejnosti a verejnej mienky naozaj málo.

Medzi obvineniami najmä z rakúskej a nemeckej strany sa veľmi často objavovali podozrenia, že do sarajevských vražd bola zapletená nielen „Čierna ruka“ a že srbská vláda o prípravách vedela, ale vedela vraj o tom aj ruská kontrarozviedka a vyslanec Hartvig. V skutočnosti to nebolo nové podozrenie, lebo o ňom už v roku 1917 písal bosenský jezuita, rakúsky Nemec Anton Puntigam.¹⁸ Jezuita, skrývajúci sa za falošným menom, tvrdil, že sa mu do rúk dostali materiály zo sarajevského súdu. Proces s atentátnikmi sa konal v októbri 1914. Z dokumentov údajne vyplývalo, že do atentátu boli zapletení slobodomurári, tajná organizácia srbských dôstojníkov „Čierna ruka“ a nemenovaný ruský agent. Túto verziu neskôr rozvíjala aj rakúsko-uhorská propaganda, ktorá sa tak snažila odôvodniť jednak agresiu monarchie proti Srbsku a jednak zvaliť vinu za rozpútanie prvej svetovej vojny na Rusko. Výnimkou neboli ani sovietski historici, ktorí zastávali stranícky názor a podobne ako boľševici tvrdili, že vojnu rozpútalo cárske Rusko aj s podporou sprisahancov na Balkáne. Je však známe, že vzťah Dimitrijeviča a cárskeho režimu bol krajne podozrievavý. Vedúci predstaviteľ „Čiernej ruky“ zazlieval ruskej diplomacii dohody o rozdelení sfér vplyvu na Balkáne s Rakúsko-Uhorskom a Nemeckom a oficiálni ruskí predstavitelia na čele s cárom sa na Dimitrijeviča a ostatných sprisahancov pozerali s nedôverou pre ich revolučné, buričské a republikánske názory. Podľa V. Dedijera mohol mať Dimitrijevič vzťahy iba ak s neoficiálnym Ruskom – s ruskými revolucionármi.¹⁹

Najnovšie vystúpil na obranu Ruska historik Igor Makarov.²⁰ Až po rokoch vyšlo najavo, že po porážke Srbska sa do rakúsko-uhorských rúk dostali usvedčujúce srbské dokumenty, ktoré však boli v rokoch 1915 – 1916 sfaľšované, rôzne upravované a dopĺňované.²¹ Uvedenú verziu o vine Srbska a Ruska podporovali aj editor dokumentov o prvej svetovej vojne, Nemec Alfred von Wegerer, redaktor časopisu *Die Kriegsschuldfrage*, a Srb Miloš Bogičević, ktorý po prvej svetovej vojne ušiel do Nemecka aj s mnohými srbskými dokumentmi. Podľa oboch mali hlavnú zodpovednosť za atentát Srbsko a Rusko, resp. srbská a ruská kontrarozviedka. Nemecká historiografia nezastávala jednotný názor na otázku viny za rozpútanie prvej svetovej vojny. Zatiaľ čo nacionalisticky zameraní historici kládli vinu jednoznačne na Srbsko, Rusko prípadne Veľkú Britániu, časť nemeckých historikov, ako napríklad Fritz Fischer, ale najmä marxistickí histo-

¹⁷ SETON-WATSON, ref. 7, s. 158.

¹⁸ Prof. PHAROS. *Der Prozess gegen Attentäter von Sarajevo*. Berlin 1918. Za pseudonymom profesor Pharos sa skrýval práve jezuita Puntigam, pochádzajúci z Grazu.

¹⁹ DEDIJER, ref. 5, s. 531.

²⁰ MAKAROV, ref. 9.

²¹ RONGE, M.: *Meister der Spionage*. Leipzig 1925. Vydané aj v rakúskej edícii v roku 1919 *Diplomatische Aktenstücke zur Vorgeschichte des Krieges 1914. Bd. I – III*, Wien 1919.

rici z bývalej Nemeckej demokratickej republiky, upozorňovali na agresívne plány nemeckého imperializmu, ktorý sa snažil získať svetovú moc a realizovať svoje plány o nemeckej Mitteleurope.²²

V roku 1926 vydal vo Viedni rakúsky patológ Martin Pappenheim tesnopisné zápisky zo svojich rozhovorov s Gavrilom Principom, väzneným v Terezíne, ktoré jednoznačne potvrdzovali, že podnet na atentát pochádzal z radov revolučnej bosenskej mládeže (teda rakúsko-uhorských poddaných), ktorá na to nepotrebovala podnecovanie z Belehradu, hoci bola odkázaná na materiálnu pomoc (peniaze, zbrane) zo zahraničia. To potvrdzuje aj názor, že samotný Dimitrijevič a „Čierna ruka“ mali na sprisahanie menší vplyv, než ako to sami tvrdili a než sa im pripisoval. Podstata sarajevských vražd spočívala v spontánnom hnutí v Bosne a Chorvátsku, ktoré Srbsko nemalo pod svojou kontrolou, a v tom, že Rakúsko-Uhorsko sa viac rokov usilovalo vyhrocovať vzťahy so Srbskom a skončiť s ním.²³

Dokument „*Tajná správa*“, pochádzajúci z obdobia solúnskeho procesu, vydal v Berlíne v roku 1943 Hans Übersberger, podľa ktorého Dimitrijevič na solúnskom procese vypovedal, že ruský vojenský atašé v Belehrade, plukovník Generálneho štábu Viktor Alexejevič Artamonov, mal priamy podiel na príprave atentátu. V skutočnosti však Dimitrijevič uviedol presný opak a tvrdil, že Artamonov nič nevedel o plánoch a prípravách organizácie „Čierna ruka“. Übersberger neskôr svoje tvrdenie odvolal a vyhovoriť sa na zlý preklad zo srbského jazyka.²⁴

Pokiaľ ide o ruských predstaviteľov, v roku 1914 pôsobili v Belehrade traja Rusi, ktorí mohli mať informácie o činnosti Dimitrijeviča a „Čiernej ruky“. Boli to ruský vyslanec Nikolaj Henrichovič Hartvig,²⁵ ruský vojenský atašé Viktor Alexejevič Artamonov²⁶ a ruský dôstojník „s neznámym poslaním“ v Srbsku, Alexander Ivanovič Verchovskij.²⁷ Väčšina rakúskych a najmä nemeckých autorov od začiatku tvrdila, že do prípravy sarajevských vražd bolo zapletené nielen

²² FISCHER, F.: *Griff nach der Weltmacht. Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914/1918*. Düsseldorf : Droste, 1961; GUTSCHE, W. – KLEIN, F. – PETZOLD, J.: *Von Sarajevo nach Versailles*. Berlin : Akademie Verlag, 1985, s. 11 – 22.

²³ SETON-WATSON, ref. 7, s. 17, 18.

²⁴ MAKAROV, ref. 9, s. 95, 108, DEDIJER, ref. 5, s. 532.

²⁵ Nikolaj Henrichovič Hartvig (1857 – 1914), ruský diplomat nemeckého pôvodu, ktorého prezývali „ruský Nemec so srbskou dušou“.

²⁶ Viktor Alexejevič Artamonov (1873 – 1942) pochádzal zo schudobnenej šľachtickej rodiny zo Saratovskej gubernie. Mal vynikajúce vojenské vzdelanie – absolvoval Sibírske kadetské učilište (zbor), I. vojenské Pavlovské učilište a Nikolajevskú akadémiu Generálneho štábu. Ovládal viacero cudzích jazykov, čo ho predurčilo ku kariére v diplomacii. Po pôsobení v rôznych funkciách v Rusku bol vojenským atašé najprv v Grécku (1907 – 1909) a potom v Srbsku (1909 – 1916). Svoju kariéru v ruskej rozviedke začal ako perspektívny vynikajúci absolvent ruských vojenských škôl najprv na generálnom štábe, potom ako pomocník a neskôr ako starší adjutant Odeského vojenského okruhu. V Srbsku sa tešil vysokej autorite v srbských vojenských kruhoch, u princa-regenta Alexandra i u kráľa Petra I. Po porážke Srbska koncom roku 1915 ustupoval spolu so srbskou armádou cez Albánsko a účinkoval pri preprave srbského vojska na Korfu. V radoch Ruského expedičného zboru neskôr bojoval v oblasti Solúna. Po prvej svetovej vojne žil v Juhoslávii a pracoval v zahraničnom oddelení juhoslovanského generálneho štábu. Zomrel na následky zranení, ktoré utrpel pri nemeckom bombardovaní Belehradu v apríli 1941 v ruskej nemocnici v Pančeve v roku 1942. MAKAROV, ref. 9, s. 7 – 8.

²⁷ Generál Alexander Ivanovič Verchovskij (1886 – 1938) absolvoval Nikolajevskú akadémiu Generálneho štábu, potom slúžil v rôznych útvaroch a od januára do júna 1914 bol v Belehrade, oficiálne, aby študoval balkánske vojny. V auguste 1917 vystúpil proti Kornilovovi a stal sa ministrom vojny v Dočasnej vláde. Dva týždne pred prevzatím moci boľševikmi požadoval uzavretie separátneho mieru s Nemeckom, ale Dočasná vláda ho nepodporila, preto rezignoval. Potom sa pridal k boľševikom. DEDIJER, ref. 5, s. 530, sa mylí, ak tvrdí, že Verchovskij bol „tajomníkom ruského vojenského atašé Artamonova“.

Srbsko, ale hlavne Rusko, resp. jeho tajné služby, a tieto dohady sa opakujú až do dnešných čias, hoci spoľahlivé doklady o tom sa nikdy nenašli. Preto takéto názory zostávajú aj po viac ako sto rokoch len hypotézami.

Sarajevským atentátom a jeho súvislosťami sa, pochopiteľne, zaoberala aj ruská a sovietska historiografia. V rokoch prvej svetovej vojny a následných zmätkoch boli výsledky ruských vedcov viac ako skromné aj v dôsledku neprístupnosti prameňov a rozháraných pomerov v sovietskom Rusku. Sovietska historiografia problém tiež skúmala, ale z objektívnych dôvodov sa nemohla dopracovať k spoľahlivejším výsledkom, pretože ani sovietskym historikom neboli prístupné najdôležitejšie ruské materiály – podklady od cárskych ochranky a kontrarozviedky, generálneho štábu, mnohé súbory súvisiacich dokumentov ruského ministerstva zahraničných vecí a Dočasnej vlády. Navyše sa sovietski bádatelia – viac pod neznesiteľným ideologickým tlakom, ako na základe objektívneho bádania sústreďovali na potvrdenie oficiálnej tézy bolševickej strany, že prvú svetovú vojnu vyvolala vojenská kamarila v Rusku, a tie dokumenty, ktoré boli v rozpore s touto tézou, v podstate ignorovali alebo ich obsah skresľovali falošným, resp. straníckym výkladom.²⁸ V tomto si ruskí bolševici veľmi rozumeli s Nemcami a Rakúšanmi. Už v najbližších dňoch po sarajevských vraždách nemecká propaganda tvrdila, že v nich „malo prsty Rusko“, konkrétne ruský vojenský atašé v Belehrade Artamonov. Objavili sa dokonca tvrdenia, že zo salóna ruského vyslanectva v Belehrade sa v deň vraždy – akoby na oslavu – ozýval cvengot pohárov...²⁹

Podľa dokumentov z pozostalosti a pamätí Artamonova, ktoré uverejnili najprv v Nemecku a najnovšie aj v Rusku, sa možno dopracovať k presnejším poznatkom. V Nemecku ešte pred druhou svetovou vojnou vyšli Artamonovove spomienky³⁰ a v Rusku nedávno sprístupnili jeho materiály, rôzne hlásenia a situačné správy, ktoré zasielal z Belehradu náčelníkovi ruského generálneho štábu, a ďalšie dokumenty. Podľa týchto písomností ruský vyslanec Hartvig a jeho vojenský atašé Artamonov vedeli o existencii tajnej organizácie srbských dôstojníkov, ale ani Artamonov, ani Hartvig nemali informácie o prípravách atentátu. Artamonov dokonca niekoľko dní pred atentátom v Sarajeve (28. júna 1914) aj s rodinou 19. júna odcestoval z Belehradu na dovolenku do Švajčiarska. Tak Artamonov, ako aj Hartvig atentát ostro odsúdili. Treba však pripomenúť, že časť ruských diplomatických dokumentov a medzi nimi aj Hartvigove depeše z prvého polroku 1914 sa v časoch pôsobenia Dočasnej vlády v Rusku z archívu ministerstva zahraničných vecí stratili. Sám Hartvig na stresujúce udalosti bezprostredne po vraždách v Sarajeve doplatil vlastným životom – zomrel náhle počas návštevy na rakúskom vyslanectve v Belehrade na srd-

²⁸ POKROVSKIJ, M. N. (red.) *Международные отношения в эпоху империализма*. Moskva 1930 – 1938; POLETIKA, N. P. *Sarajevskoje ubijstvo*. Leningrad 1931; tenže *Voznikovenije mirovoj vojny*, Moskva 1935.

²⁹ Uviedli to rakúske noviny *Reichspost* 30. júna 1914. Denník napísal, že na ruskom veľvyslanectve bola recepcia. MAKAROV, ref. 9, s. 74. Ako očividný výmysel to vyvrátil Pisarev už vo svojom článku v roku 1970 a potvrdil mu to aj Artamonov mladší syn Nikolaj Viktorovič Artamonov v liste z 30. septembra 1988, v ktorom uvádza, že salón s balkónom na vyslanectve nemal okná na ulicu, ale do sadu, bol na druhom poschodí, a keďže 28. jún 1914 bola nedeľa, keď malo služobníctvo voľno, nemohla tam byť žiadna recepcia ani oslava. V sade sa mohli zdržiavať len pracovníci vyslanectva, takže je pochybné, že tam vôbec vtedy niekto bol a počul „cvengot pohárov“... Ostatne, Artamonov vtedy ani nebol v Belehrade, ale vo Fiume (Rijeke) a správa o atentáte na ruského vyslanca zapôsobila takým strašným dojmom, že ešte v ten deň zomrel na infarkt.. PISAREV, ref. 16, In: *Novaja i novejšaja istoria*, 1970, č. 5, 1970, č. 5, s. 49 – 66. MAKAROV, ref. 9, s. 58 – 59.

³⁰ ARTAMONOV, Viktor. Erringerungen an meine Militärattachezeit in Belgrad. In: *Berliner Monatshefte*, 1938, N° 7/8, s. 583 – 602. Po rusky vyšli v knihe MAKAROV, ref. 9, s. 10 – 29.

cový infarkt ešte 10. júla 1914 večer v náručí rakúskeho vyslanca baróna Wladimira Giesla von Gieslingen.³¹ Aj keby niekto tvrdil, že Artamonov neskôr zatajoval pravdu, Hartvig mohol sotva svoj infarkt a smrť „nafilmovať“, aby zakryl účasť svojej vlády, resp. ruskej rozviedky v tom, k čomu došlo v Sarajeve, resp. svoju vedomosť o tom, čo sa proti následníkovi rakúsko-uhorského trónu Františkovi Ferdinandovi pripravuje. Skôr to bolo asi naozaj len osobné vzrušenie, ktoré v súvislosti s ďalšími rizikovými faktormi spôsobilo u Hartviga náhlu srdcovú príhodu. Podľa Artamonova sa na Hartvigovej smrti podpísala jeho nezdravá životospráva – obezita, silné fajčenie a nedostatok spánku. Hartvig aj Artamonov jasne chápali dôsledky sarajevských vražd a nepochybovali o tom, že ich nemecký blok využije na vojenský zásah proti Srbsku. A to malo bezprostredný dosah aj na Rusko ako spojenca Srbska. Sám Artamonov považoval atentát za veľké nešťastie pre Rusko a opakovane dokazoval, že Rusko ani jeho kontrarozviedka nemali zo sarajevských vražd žiadny prospech. Podľa tvrdenia Artamonova bol Hartvig stúpencom dobrých vzťahov s Nemeckom a odmietal vojenský konflikt medzi Ruskom a Nemeckom.

Je známe, že ani Srbsko ani Rusko neboli na vojnu pripravené, veď Srbsko bolo vyčerpané dvoma predchádzajúcimi balkánskymi vojnami a vojenské reformy v Rusku sa mali dokončiť až v roku 1917. Srbsko a Rusko teda nepotrebovali predčasný konflikt s Rakúsko-Uhorskom, ale celkom naopak to bolo v prípade Nemecka, ktoré svoju vojenskú reformu zavieslo už v roku 1913 a zo všetkých veľmocí bolo na vojnu najlepšie pripravené. V jeho záujme bolo vyvolať vojenskú konflagráciu s Ruskom čo najskôr, kým Rusko nedokončí svoju vojenskú modernizáciu. Je úplne jasné, že ani ruský vyslanec, ani vojenský atašé v Belehrade si nemohli dovoliť vo vzťahoch so srbským vedením sledovať inú líniu, než bola oficiálna politika ich vlády, a teda nemohli podporovať Dimitrijeviča a jeho „Čiernu ruku“ proti Pašićovi. Dimitrijevičova organizácia sa usilovala o rozhodnejšie kroky voči Rakúsko-Uhorsku, čo predstavovalo pre Srbsko veľké riziko a hrozilo vyvolať vojnový konflikt. Predseda srbskej vlády Pašić sa neskôr na okraj snáh tajnej dôstojníckej organizácie vyjadril tak, že Srbsko je konštitučná monarchia a jeho politiku nemôže určovať nejaké neoficiálne tajné zoskupenie príslušníkov armády, ale rozhodujú o nej kráľ, vláda a skupština (parlament). Armáda sa musí za každých okolností podriaďovať politickému vedeniu krajiny.³²

Artamonov vedel o existencii tajnej dôstojníckej organizácie v Srbsku a podal o nej hlásenie už v novembri 1911. Táto správa znepokojila tak ruský generálny štáb a ministra vojny Vladimíra Alexandroviča Suchomlinova, ako aj samotného cára Mikuláša II. Podľa cára bolo v organizácii nemalo stúpencom republikánskeho zriadenia a okrem toho bola ešte v čerstvej pamäti aj tragédia z júna 1903, keď vzbúrenci zabili nielen srbského kráľa Alexandra Obrenoviča, ale aj jeho manželku Dragu.³³ Artamonov v januári 1912 podal ruskému generálnemu štábu hlásenie, že „Čierna ruka“ sa ho pokúsila kontaktovať a získať do svojich radov, čo on rozhodne odmietol.³⁴ Takýto postup Artamonova bol podľa všetkých pravidiel rozviedky a špionáže (vojenský atašé mal, a aj dnes má, za úlohu predovšetkým získavať najrôznejšie informácie z krajiny, kde pôsobil) vrcholne neprofesionálny, veď sa mohol infiltrovať do tajnej organizácie v krajine, kde

³¹ Poľný podmaršal Wladimir Giesl, Freiherr von Gieslingen (1860 – 1936), diplomat, rakúsko-uhorský vyslanec v Čiernej Hore (1909 – 1913) a potom v Srbsku (1913 – 1914).

³² Memoáre Nikolu Pašića, s. 721, cituje SETON-WATSON, ref. 7, s. 14.

³³ Alexander Obrenović (1876 – 1903) nastúpil na srbský trón po abdikácii svojho otca Milana. Za ich vlád sa Srbsko ocitlo v hlbokoj politickej a hospodárskej kríze, čo viedlo ku konečnému pádu celej dynastie.

³⁴ PISAREV, ref. 6, s. 30.

pôsobil, a mať tak bezprostredné informácie z prvej ruky. Podľa ruského generálmajora Nikolaja Augustoviča Monkevica,³⁵ ktorému Artamonov svoju správu adresoval, bol Artamonov málo profesionálne zdatný rozviedčik, ktorý pred budovaním agentúrnej siete a serióznou prácou dával prednosť plesom, parádnym uniformám a spoločenským slávnostiam. Monkevic tu zrejme Artamonovovi krivdí, veď je známe, koľko cenných informácií možno získať v zákulisí aj takýchto spoločenských udalostí. Preto sa niektorí autori domnievajú, že Verchovského poslal ruský generálny štáb do Srbska s tajným poslaním, ktoré malo nahradiť alebo aspoň doplniť to, v čom Artamonov neuspel.

Sú však aj také informácie, ktoré sú s Artamonovovým tvrdením, že o „Čiernej ruke“ mal málo informácií a neudržiaval s jej členmi žiadne kontakty, v rozpore, a aj keď vo svojich spomienkach tvrdil, že pre neho ako ruského vojenského ataše v Belehrade by nebolo korektné udržiavať s Dimitrijevičom iné vzťahy ako oficiálne, mohol mať informácie z vlastných agentúrnych zdrojov, hoci tvrdí, že sa o menách atentátnikov dozvedel až z tlače. Tomu naozaj možno len ťažko uveriť. Bolo by to totiž iba priznanie vlastnej malej profesionality až neschopnosti a môže ísť len o dodatočné Artamonovovo zahmlievanie, veď to napísal pre nemecký časopis v roku 1938, a Nemci stále trvali na tom, že za sarajevským atentátom stálo Srbsko a Rusko. Je však pravda, že podľa hlavného kvartiermajstra ruského generálneho štábu generála Ju. N. Danilova, ktorý bol istý čas poverený aj rezortom kontrarozviedky, bol Artamonov iba málo schopným rozviedčikom, ktorý uprednostňoval bály a mazurku pred serióznou prácou s budovaním agentúrnej siete.³⁶

Väčším závojom tajomnosti ako činnosť Hartviga a Artamonova v Srbsku je zahalené pôsobenie tretieho významného Rusa v Belehrade v prvom polroku 1914 – Verchovského. Podľa niektorých autorov práve on mohol byť tým nemenovaným ruským vojenským predstaviteľom, ktorý bol v kontakte s „Čiernou rukou“ a bol zapletený do príprav atentátu v Sarajeve.³⁷ Oficiálne prišiel Verchovskij do Srbska, aby sa venoval vojensko-historickému výskumu spojenému s víťazstvami Srbska v balkánskych vojnách, čo mohlo byť zastieracou legendou pre jeho skutočné pôsobenie v Srbsku. Podozrivá je skutočnosť, že takmer vzápätí po predložení rakúsko-uhorského ultimáta Belehradu opustil Srbsko a vrátil sa do Ruska.

Pokusy ruskej Dočasnej vlády intervenovať v prospech Dimitrijeviča

Po oboznámení sa so solúnskymi rozsudkami sa ruská Dočasná vláda, ale aj vlády Francúzska a Anglicka pokúsili intervenovať v srbskom vedení v prospech odsúdených a požadovali „zmäččenie“ rozsudku. Podľa časti autorov by to najmä v prípade Ruska potvrdzovalo akési „záväzky“ niektorých ruských činiteľov k Dimitrijevičovi

V emigrácii žijúci eser³⁸ Sergej Kubaľščič uverejnil v roku 1925 pod pseudonymom Victor Serge článok, podľa ktorého bol minister vojny ruskej Dočasnej vlády Alexander Ivanovič Ver-

³⁵ Generálmajor Nikolaj Augustovič Monkevic (1869 – 1926) pôsobil v rôznych funkciách na ruskom generálnom štábe až do boľševickej revolúcie. V júni 1918 emigroval do Francúzska, kde bol zástupcom Denikina, a v roku 1926 sa tam zastrelil. MAKAROV, ref. 9, s. 202.

³⁶ MAKAROV, ref. 9, s. 83.

³⁷ O tom podrobnejšie pozri MAKAROV, ref. 9, s. 110 – 185.

³⁸ Eseri – sociálni revolucionári

chovskij spojený s „Čiernou rukou“ a snažil sa prostredníctvom ministra zahraničných vecí Michaila Ivanoviča Tereščenka vyvinúť tlak na srbské vedenie, aby zmiernilo rozsudky smrti.³⁹ Stalo sa tak vraj preto, lebo Verchovskij bol v roku 1914 v spojení s Dimitrijevičom a mal podiel na príprave atentátu. S podobným tvrdením vystúpil aj Louis de Trydwar-Burzynskij.⁴⁰ Podľa ruského historika Pisareva však ani jeden z nich svoje tvrdenie nedoložil hodnovernými dokumentmi, obaja sa opierali len o tvrdenia srbských dôstojníkov, a preto sú to len ničím nepodložené hypotézy.⁴¹ Autor jednej z najznámejších monografií o sarajevskom atentáte Vladimír Dedijer sa vo svojom diele tiež zmieňuje o možnom zapletení Verchovského do sarajevského atentátu, lebo jednak bol vraj pomocníkom vojenského ataše v Belehrade Artamonova a jednak mal kontakty aj s predstaviteľmi „Čiernej ruky“.⁴² Toto Dedijerovo konštatovanie, ktorého sa neskôr pridržal celý rad historikov s ohľadom na veľkú autoritu Dedijera, však Pisarev podrobuje zdrvujúcej kritike a celkom ho odmieta. Verchovskij totiž nebol nikdy Artamonovovým pomocníkom v Srbsku. Do tejto krajiny Verchovskij pricestoval v októbri 1913, aby navštívil vojenskú výstavu k výročiu porážky Turkov srbskými vojskami pri Kumanove.⁴³ Pri tejto príležitosti sa naozaj stretol s niektorými členmi „Čiernej ruky“, ale podľa Pisareva tieto stretnutia boli náhodné a nemali žiadne pokračovanie. Pisarev mal možnosť preskúmať aj osobný archív Verchovského, ktorý bol vo vlastníctve jeho pozostalých, ale nenašiel v ňom žiadne zmienky o kontaktoch s členmi tajnej srbskej dôstojníckej organizácie. Pisarev sa však tiež mylí, ak tvrdí, že Verchovskij v čase sarajevského atentátu ani nebol v Srbsku.⁴⁴ Verchovskij v Srbsku v danom čase bol a Artamonov ho pred svojím odchodom na dvojmesačnú dovolenku požiadal, aby sledoval situáciu v Srbsku, aby udržiaval kontakt s ruským zastupiteľstvom v Belehrade a aby v prípade krajnej nevyhnutnosti Artamonova vyzval telegramom na návrat do Belehradu. Preto Artamonov oboznámil Verchovského aj s presným časovým rozpisom svojho pobytu vo Švajčiarsku. Artamonov dokonca vtedy kapitánovi Verchovskému prepustil svoj priestranný byt a zveril mu do ochrany aj trezor, v ktorom boli šifry, peniaze a tajná korešpondencia. To bolo jasné hrubé porušenie bezpečnostných predpisov, ale údajne to bolo v tom čase bežné aj na iných ruských zastupiteľstvách. Dňa 19. júna spolu s manželkou a starším synom potom Artamonov odcestoval cez Viedeň do Švajčiarska.⁴⁵ Po atentáte Artamonov čakal na telegram z Belehradu a výzvu od Verchovského, ale márne. Až neskôr sa dozvedel, že Verchovskij mu poslal tri telegramy, ale Artamonov ani jeden nedostal. O Hartvigovej smrti sa Artamonov dozvedel až 12. júla od bývalého rakúsko-uhorského vyslanca v Belehrade Stephana von Ugrona, s ktorým sa stretol v Staubachu v letnom divadle na predstavení Willhelm Tell. Artamonov potom ešte štrnásť dní strávil na cestách a na spiatočnú cestu do Belehradu sa vydal až 26. júla 1914 po vyhlásení mobilizácie. Po doručení rakúsko-uhorského ultimáta Srbsku Verchovskij premiestnil trezor z Artamonovovho

³⁹ SERGE, V. La vérité sur l'attentat de Sarajevo. In: *Clarté*, 2. 5. 1925.

⁴⁰ Bývalý člen Archeologickej spoločnosti v Petrohrade TRIDWAR-BURZYNSKY, L. *La crépuscule d' une autocratie*. Firenze 1926, s. 127, uviedol, že mu to povedal sám Verchovskij, s ktorým sa veľmi dobre poznal a ich rodiny sa aj navštevovali; cituje DEDIJER, ref. 5, s. 532.

⁴¹ PISAREV, ref. 6, s. 31.

⁴² DEDIJER, ref. 5, s. 530. Verchovskij však nebol ani tajomníkom, ani pomocníkom Artamonova, ako sa domnieva Dedijer.

⁴³ Bitka pri Kumanove sa odohrala 23. – 24. októbra 1912 v rámci prvej balkánskej vojny a Srbi, vedení princem-regentom Alexandrom v nej na hlavu porazili turecké vojská, ktorým velil Zekki paša.

⁴⁴ PISAREV, ref. 6, s. 32.

⁴⁵ MAKAROV, ref. 9, s. 20 – 21.

bytu na vyslanectvo v Belehrade a potom odcestoval do Ruska. Je teda potvrdené samotným Artamonovom, že Verchovskij v čase atentátu v Sarajeve a v čase júlovej krízy v Belehrade bol, ale tento významný detail Pisarevovi alebo unikol, alebo ho úmyselne zamlčal.

Pisarev uvádza, že nenašiel žiadne doklady o tom, že by Verchovskij bol vyvíjal nejaký nátlak na Tereščenka.⁴⁶ Na ruského ministra zahraničných vecí sa však obrátili srbskí dôstojníci, ktorí boli v tom čase v Rusku, s poukazom na nekorektnosť procesu v Solúne a navyše, aby ovplyvnili ruskú verejnú mienku, uverejnili uvedený text aj v petrohradskej tlači. To zrejme primälo Tereščenka, aby ruskému zástupcovi pri srbskom kráľovskom dvore B. P. Pelechinovi poslal 6. júna 1917 pokyn, aby upozornil srbské vedenie na možnosť ľavicovej agitácie v ruských novinách v súvislosti so solúnskym procesom. Keďže je v Rusku sloboda tlače, vláda proti tomu nijako nemôže zasiahnuť, dodal Tereščenko. Skutočne, v ruskej tlači sa objavili materiály o solúnskom procese so záverom, aby ruská vláda vplývala na Pašičovu vládu v záujme zmeny rozsudkov smrti. Eserské noviny *Vol'a naroda* požadovali, aby konanie procesu preložili z územia ovládaného srbskou armádou na neutrálne územie. Tak Tereščenko, ako aj predseda Dočasnej vlády knieža L'vov sa obávali vplyvu solúnskeho procesu na ruskú verejnú mienku. Tereščenko uviedol srbskému vyslancovi v Rusku M. Spalajkovičovi, že aj keď nepochybuje o odôvodnenosti obvinení proti Dimitrijevičovi a spol., považuje tresty smrti za neadekvátne. Ruský minister poukazoval aj na nedostatočné informácie o solúnskom procese, čo vo verejnosti podľa neho vzbudzuje rôzne podozrenia. Tereščenko sa sťažoval aj na to, že postoj srbskej vlády, ktorá na ruské nóty ani neodpovedala, zasadzuje ťažkú ranu prestíži Dočasnej vlády. Srbské vedenie by na podobné žiadosti cárskej vlády hneď odpovedalo, ale na žiadosti demokratickej ruskej vlády nepovažuje za potrebné reagovať. Tereščenko v liste Pašičovi požadoval, aby sa to vzalo do úvahy kvôli štátnym záujmom a s ohľadom na srbskú vládu a aj Pašiča osobne. Hoci podobný postoj ako ruská Dočasná vláda zaujali aj vlády Francúzska a Anglicka, srbské vedenie na názor spojencov v tejto veci nebralo ohľad.⁴⁷

Tereščenko varoval regenta Alexandra I. aj premiéra Pašiča v telegrame ešte deväť dní pred vykonaním rozsudku, že výsledok solúnskeho procesu bude mať vážne následky pre rusko-srbské vzťahy, ale ani jedného z nich tento dôrazný ministrov krok nijako neovplyvnil. Minister súčasne písal B. P. Pelechinovi, aby Pašičovi zdôraznil, že podľa názoru Dočasnej vlády, ak čo najskôr nedôjde k zmierneniu rozsudkov, možno očakávať výbuch veľkého rozhorčenia proti srbskej vláde a aj extrémne vyostrenie postoja ruskej demokracie v otázke rusko-srbského spojenectva. „*Trvajte na zdôraznení veľkej vážnosti tejto otázky z hľadiska našej spoločnej veci vo vojne*“, uzavrel Tereščenko svoj pokyn ruskému zástupcovi. Srbské vedenie ani tentoraz nereagovalo. Po prechodnom zhoršení vzťahov medzi ruským a srbským vedením sa situácia potom, ale iba dočasne – do boľševickej revolúcie, znormalizovala.⁴⁸

Artamonov vo svojich spomienkach poukazuje na to, že v Rusku bola na strane Srbska viac verejná mienka ako oficiálna politika cára a vlády. Už v čase vojny s Tureckom v rokoch 1877 – 78 Rusko vystúpilo proti Turkom len na nátlak verejnej mienky a aj v čase balkánskych vojen 1912 – 1913 sa správalo zdržanlivo a v dôsledku porážky v rusko-japonskej vojne sa nechcelo angažovať na strane balkánskych Slovanov proti Turkom. Aj keď balkánski Slovanovia považovali ruského cára za ochrancu pravoslavia a za akéhosi arbitra, nie vždy rešpektovali jeho postoje

⁴⁶ PISAREV, ref. 6, s. 32.

⁴⁷ PISAREV, ref. 6, s. 33 – 34.

⁴⁸ PISAREV, ref. 6, s. 35.

a v roku 1913 ho Bulharsko dokonca úplne ignorovalo. Artamonov preto zdôrazňuje, že vplyv ruskej politiky na Balkáne bol slabý a tvrdenia, že by Rusko v roku 1914 vyprovokovalo vojnu, odmieta.⁴⁹ Ak sa v západnej tlači opakovane vyskytovali zmienky o „ruskom militarizme“, Artamonov s tým nesúhlasí a poukazuje na to, že tento názor vznikol neopodstatnene na základe vyhlásení člena ruskej Dumy Alexandra Ivanoviča Gučkova⁵⁰ a ruského ministra vojny generála Vladimíra Alexandroviča Suchomlinova.⁵¹

Gučkov, ktorý v lete 1912 navštívil Sofiu aj Belehrad, bol významný politik, ale nebol splnomocnený vyjadrovať oficiálne postoje ruskej vlády a jeho ubezpečenia o ruskej podpore v prípade vojny s Tureckom, nezodpovedali realite. Aj regent Alexander I. sondoval u Artamonova pripravenosť Ruska zapojiť sa do balkánskych vojen, ale ten ho upozornil na nepripravenosť Ruska.⁵² Podobne aj Suchomlinovove vyjadrenia v polovici roka 1914, že Rusko chce mier, ale je na zápas pripravené, boli ďaleko od pravdy. Neskôr to minister ospravedlňoval tak, že chcel zapôsobiť na západných spojencov Ruska, ale na druhej strane také nepodložené slová dávali argumenty tej Rusku nepriaznivo naklonenej tlači, ktorá poukazovala na údajné agresívne ruské plány. Podľa Suchomlinovho vyjadrenia o deväť rokov neskôr však o článku „*Sme pripravení*“, ktorý vyšiel v novinách *Byrževyje Vedomosti*, vedel aj cár Mikuláš II. a jeho obsah schválil. Toto však nič nemení na skutočnosti – a priebeh vojnových operácií na východnom fronte v rokoch 1914 – 1917 do potvrdil –, že Rusko na vojnu naozaj nebolo pripravené a nebolo v jeho záujme konflikt v roku 1914 začínať nejakými riskantnými akciami na Balkáne.

Solúnsky proces s D. Dimitrijevičom a jeho druhmi je jedným z mnohých príkladov „politických procesov“, ktorými sa tak neblaho zapísalo do dejín aj tragické 20. storočie. Počas tohto súdneho konania, na konci ktorého bola smrť troch (nevinných?) obžalovaných, však prispela k čiastočnému osvetleniu aspoň niektorých súvislostí sarajevského atentátu na Františka Ferdinanda d'Este a jeho manželku, Žofiu Chotkovú, vojvodkyňu z Hohenbergu, 28. júna 1914, ktorý sa stal zámienkou na rozpútanie prvej svetovej vojny.

⁴⁹ MAKAROV, ref. 9, s. 11.

⁵⁰ Alexander Ivanovič Gučkov (1862 – 1936) sa zúčastnil v anglicko-búrskvej vojne na strane Búrov, v rokoch 1910 – 1911 bol predsedom III. štátnej dumy, v rokoch 1915 – 1917 členom Štátnej rady, potom bol ministrom vojny a námorníctva v Dočasnej vláde a v roku 1918 emigroval.

⁵¹ Vladimír Aleksandrovič Suchomlinov (1848 – 1926) bol v rokoch 1908 – 1909 náčelníkom generálneho štábu, v rokoch 1909 – 19015 ministrom vojny. V apríli 1916 ho zatkli, potom mal domáce väzenie a v roku 1917 ho odsúdili na doživotie. Po amnestii v roku 1918 emigroval.

⁵² MAKAROV, ref. 9, s. 15.